

yananmasının əsas mənbəyi və mənşəyi dilçiliyin etimologiya və onomologiya istiqamətlərində öyrənilir. Professor M.B.Əsgərov qeyd edir ki, “Ənənəvi leksikologiyada söz yaranma üsullarının tədqiqi, hər hansı əşyaya veriləcək adın təsadüfi mahiyyət daşımaması fikri, etimologiya və onomologiyada isə hər hansı əşyaya veriləcək adın onun tam mahiyyətinə uyğun olması fikrinə əsaslanır” [1].

Bəzən dil daşıyıcıları üçün əşya və hadisələr ifadə edən sözlərlə müxtəlif mənalar açılır ki, burada bir söz qarşı tərəfə çatdırılan zaman ümumi informasiyanı da çatdırmaq mümkün olsa da, dil daşıyıcısının şüurunda müxtəlif mənə çalarları ilə mövcud olan sözün digər tərəfə ötürülməsi qeyri-mümkün olur. Belə ki, burada sözdən konsepti ayıran əsas amil (əlamət) sözün subyektiv xarakteristikasıdır. Sözə bağlı olan konsept tam olaraq sözə bərabər deyildir. Buna görə də, konsept tək definisiyanı yox, obrazlı ifadəni də özündə birləşdirir.

Söz və məfhum arasındakı əlaqə koqnitiv dilçilikdə geniş tədqiq edilmişdir. Mənaca eynilik təşkil edən, eyni məfhumu ifadə edən sinonimlərin mövcudluğu, həmçinin eynilik təşkil edən bir sözün fərqli mənalarda işlədilməsi omonimlərin var olmasını bir daha sübut edir. Dilçilikdə sözlərin mənası ilə və nitqdəki konkret məzmun kifayət qədər fərqləndirilə bilər.

Dərketmə prosesinin mexanizmini tədqiq edən koqnitiv dilçilikdir və işarələr sistemi olaraq qəbul edilən dil, həmçinin də informasiyanı kodlaşdıran sistem olaraq qəbul edilir. Buna görə də, mənə qəbul edilən və yaradılan informasiyanın son məhsulu olaraq dil daşıyıcıları tərəfindən nəzərdən keçirilir. Bir çox hallarda əşyaların mahiyyətini yox, insanların əşyalarla əlaqəli nəticələrini dil işarələrinin mənası özündə əks etdirir.

Sözün mənə probleminə koqnitiv dilçilik “insana yönəlmiş” yanaşma tərzinə əsaslanır. İnsan faktoru dildə mənə sferalarının formalaşmasında və fikrin ifadəsində əsas olan dil vasitələrinin seçilməsində vacib rol oynaması xüsusi olaraq vurğulanmalıdır.

Beləliklə, fərd müxtəlif amillərdən asılı olur və ətraf aləmlə düşüncə tərzini bir çox halda subyektiv önəm daşıyır. Bu səbəbdən də çoxvariantlıqla yanaşı, dəyişkənliyə də yönəlmiş olur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Əsgərov M.B. Linqvo-psixoloji vəhdət nəzəriyyəsi. “Elm və təhsil”, Bakı, 2015, 191 s.

Mustafayeva Layə
Azərbaycan Dillər Universiteti

MƏNƏ: SEMANTİKA VƏ PRAQMATİKA

Açar sözlər: söz, mənə, semantika, pramatika, ifadə, nitq

Söz semantikada əsas vahid hesab olunur. O, (söz) ikitərəfli vahiddir – sözün forması+sözün mənası [1, s.205].

Mənanın öyrənilməsi dilçiliyin iki sahəsinin: semantikanın və praqmatikanın əsas tədqiqat obyektidir. Bildirmək istərdik ki, iki sahə arasındakı əlaqə və onların dildə mənanın açılmasındakı xüsusi rolları mürəkkəb və mübahisəli məsələlərdəndir.

Dilçiləri düşündürən əsas məsələ bu iki sahə, yəni semantika və praqmatika arasındakı sərhədlərin müəyyən edilməsidir. Lakin bu məsələ bir qədər mürəkkəb idi və çox zaman qarışıqlıq yaradırdı. Dilçilər semantikanın və praqmatikanın sərhədlərinin müəyyən edilməsində fərqli fikirdədirlər.

S.Çəpmən hər iki sahə arasındakı fərqli belə izah edir: “Semantika cümlələri, praqmatika isə danışanların ifadə etdiyi mənaları, nitqi (danışığı) öyrənir” [2, s.21].

Hər hansı bir dildə istənilən sözün mənaları və həmin mənaların danışanların nitqində ifadə etdikləri anlama bağlı çox sayda faktlar mövcuddur.

Cümlələr linqvistik vahidlərdir və istənilən dilin hər hansı münasib semantik təsviri onların (cümlələrin) mənalarını izah edə bilməlidir. S.Çəpmənə görə, praqmatik qaydalar semantik qaydalardan fərqli olaraq, dilin bir hissəsi deyildir. Onlar (praqmatik qaydalar) mədəniyyətlərdən və cəmiyyətlərdən asılı ola-raq dəyişə bilər. Praqmatik qaydalar mahiyyətcə dilin özü ilə deyil, insanların başqaları ilə qarşılıqlı

əlaqə zamanı dildən necə istifadə etmələri ilə bağlı ümumi xüsusiyyətlərlə bağlı olur. Praqmatikada *nitq (danışq)* bir cümlənin və ya bir mətnin ötürülmə (dinləyənə çatdırılma) nümunəsidir [2, s. 21]. F.Veysəlli praqmatikamı belə izah edir: “Praqmatika danışanın ifadə etdiyi mənalara öyrənir” [1, s.303]. Danışan və dinləyən bir-birini tam anlaya, başa düşə bilirsə, bu o deməkdir ki, praqmatik ünsiyyət düzgün yerinə yetirilmişdir.

Cümlələr (mətnlər) linqvistik qaydalarla birləşdiyindən natamam cümlələr (incomplete sentences) bəzi sözlərlə təsvir etmək mümkündür. Lakin insanlar çox vaxt tam olmayan cümlələrlə danışırlar. Mənalı ifadələr natamam cümlələrin aydın şəkildə çatdırılması üçün işlədilir.

Faktiki kontekstdə sözü real danışan işlədir. O, (söz) işlədildiyi cümlənin linqvistik xüsusiyyətlərinə görə müəyyən linqvistik əlamətləri özündə ehtiva edir və həm danışan, həm də dinləyən tərəfindən başa düşülür.

Deyilənlə deyilməyən arasındakı əlaqələr, deyilməyənin kontekstdən və məqamdan asılı olaraq anlaşılması, müəyyən mədəniyyət və sosial amillər daxilində deyilənlə deyilməyənin ünsiyyətdə yerini məhz praqmatika öyrənir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Veysəlli F.Y. Dilçiliyin əsasları. Bakı: Mütərcim, 2013, 420 s.
2. Chapman S. Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, 211 p.

Mürşüdova Rəfiqə
Azərbaycan Dillər Universiteti

DİLİN LÜĞƏT TƏRKİBİNİN ZƏNGİNLƏŞMƏSİNDƏ ARQOLARIN ROLU VƏ YARANMA YOLLARI

Açar sözlər: arqo, lüğət, sinonim, affeksasiya, prefiks-sufiks

Bu gün Azərbaycan dünya birliyi ölkələri ilə ictimai həyatın, elmin bütün sahələrində səmərəli əməkdaşlıq edən bir ölkədir. Buna görə də, başqa fəaliyyətlərlə yanaşı, bir və ya iki xarici dildə istər şifahi, istərsə də yazılı şəkildə ünsiyyət qurmağı, əlaqə saxlamağı bacaran şəxsiyyətin formalaşdırılması müasir təhsil ocaqlarının mühüm vəzifələrindən biridir. Canlı danışq dili hər zaman inkişaf etməkdə və öz lüğət tərkibini zənginləşdirməkdədir. Bu baxımdan arqoların da dilin lüğət tərkibində öz yeri və işlənmə dairəsi var. Belə ki, hər bir xalqın mədəniyyətində arqolar «pərdəarxası» yer tutur. Arqo deyimləri xalqların bir çox xüsusiyyətlərini, qorxularını, həyata, gender, sosial və məişət məsələlərinə münasibətini hərtərəfli şəkildə özündə əks etdirir.

Arqo məhdud sayda cəmlənmiş cinayətkar qrupların, xüsusi peşə, sənət sahiblərinin, şagirdlərin, tələbələrin, dənizçilərin, musiqiçilərin, aktyorların və s.dairələrin işlətdikləri və başqalarının başa düşmədiyi şərti ifadə və sözlərdir. Arqolar xalq danışq dili və jarqonlardan müəyyən qədər fərqlənsə də onların arasında sıx əlaqə də mövcuddur. Fransız dilində jarqonlar və ümumişlək sözlərlə yanaşı xeyli miqdarda xüsusi söz və ifadələr də öz əksini arqo sözlər lüğətində tapmışdır.

Hal-hazırda fakültəmizdə yazılı şifahi nitq, dil bacarıqları dərslərində tədris edilən Campus I, II, III dərəcə vəsaitlərində xeyli miqdarda arqolardan (fransız danışq dilində) istifadə olunduğunu görürük.

Arqoların işlədilməsi, onların yaranma yolları, ana dilində qarşılığının düzgün seçilməsi tələbələrimizə müəyyən çətinliklər yaradır. Bu məqalədə biz sizə fransız dilində arqoların yaranma yolları haqqında məlumat verməyə çalışmışıq.

Arqoların yaranmasında ən məhsuldar variant affiksleşmə, yəni prefiks və suffikslərin sözlərə əlavə edilməsi yolu ilə yaranmasıdır.

dé: débecqueter - « reprendre »;

ier: bonjourier - “voleur des chambre d’hôtel”;

euse: baiseuse- “lèvre”;

ard(e): fenard – “pantalon”, crevard - “insatiable, qui a toujours faim.

mar(e) épice-mar-“épicier”,